

Надвичина Т.Л.

Західноукраїнський національний університет

Шаюк О.Я.

Західноукраїнський національний університет

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНО-ОСОБИСТІСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ У ЗВО

У статті розглянуто питання, котрі торкаються особливостей професійної підготовки студентів-психологів, їхнього професійно-особистісного становлення та розвитку впродовж навчання у ЗВО; обґрунтовано актуальність зазначених питань в контексті компетентнісного підходу в освіті, який безпосередньо пов'язаний з ідеєю комплексної підготовки індивіда не тільки в якості фахівця, професіонала своєї справи, але й особистості, суб'єкта діяльності та індивідуальності, що в результаті сприяє підвищенню його затребуваності, професійної мобільності на ринку праці, закладає основу конкурентоспроможності; в контексті аналізу зазначеної проблематики авторами конкретизовано понятійно-категорійний вимір дослідження професійного становлення особистості, зокрема більш глибоко у змістовлені поняття «професіоналізація», «професійна соціалізація», «професійний розвиток», «професійне навчання» та «професійний шлях особистості»; доведено, що процес професійного становлення – це складний і багаторівневий, але водночас прогресивний і поетапний процес трансформації особистості, який супроводжується формуванням і розвитком стійких якостей і властивостей на основі оволодіння професійними знаннями, уміннями і навичками, що сприяють її самоактуалізації і самореалізації в професійній діяльності; через аналіз фахової специфіки роботи психолога доведена важливість особистісного розвитку студентів – майбутніх фахівців у сфері психології, зокрема формування їхньої професійної позиції, як інтегральної особистісної характеристики; зазначено, що професійна позиція студента-психолога постає як стійка система його ставлень до різних аспектів майбутньої професійної діяльності, визначає професійні плани та наміри, напрями діяльності, а також формує професійний світогляд; особливості розвитку означеної позиції у студентів аргументовано специфічністю змісту їхньої майбутньої професійної діяльності, самоставленням, ставленням до людей у професії та ставленням до майбутньої професійної діяльності.

Ключові слова: особистість, професійна підготовка, професійний розвиток, компетентнісний підхід, професійно-особистісний потенціал, професійна позиція.

Постановка проблеми. Підвищення якості освіти є однією з актуальних проблем не тільки для України, але і для всієї світової спільноти. Її вирішення пов'язано з модернізацією змісту останньої, оптимізацією способів і технологій організації та, звичайно, переосмисленням мети і результату. Зокрема, в останнє десятиліття, відбувається різка переорієнтація оцінки кінцевого освітнього продукту. Так, на зміну понять «підготовленість», «освіченість», «загальна культура», «вихованість» прийшло поняття «компетенція» та «компетентність». Тобто нині пріоритетом стає т.з. компетентнісний підхід, який безпосередньо пов'язаний з ідеєю комплексної підготовки майбутнього фахівця як особистості та професіонала.

Означене положення робить питання особистісного розвитку студента і формування його готовності до майбутньої професійної діяльності ключовими в теорії і практиці вдосконалення функціонування сучасного закладу вищої освіти. Особливої актуальності ця проблематика набуває при підготовці студентів т.з. соціономічних спеціальностей, які безпосередньо зорієнтовані на допомогу людям, а відтак пов'язані із виконанням надзвичайно складних та відповідальних фахових завдань. У переліку таких професій нині чільне місце займає психологія. Адже основним інструментом професійної діяльності компетентного психолога є його особистість, а саме вміння відшукувати оптимальні шляхи розв'язання склад-

них професійних завдань для кожного окремого клієнта, враховуючи його індивідуальні-типологічні особливості та при цьому зберігаючи власну внутрішню цілісність та об'єктивність. У зв'язку з цим, при підготовці студентів- психологів, особливу увагу необхідно приділяти не лише фаховій складовій, а й формуванню особистісного ставлення до майбутньої діяльності, споживачів своїх послуг та себе як професіонала, тобто розвитку їх професійної позиції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові розвідки, присвячені вивченню даної проблематики, засвідчують про їхню багатоаспектність та різноплановість. Зокрема в дослідженнях Г.С. Абрамової, В.Ф. Бондаренко, І.В. Дубровіної, Г.С. Коваленко, В.Г. Панка, Н.В. Чепелєва та ін. [4; 8; 10 та ін.], професійна позиція розглядається як інтегральна характеристика розвитку особистості, показник її активності й прояв освіченості особистості. В роботах ж інших авторів [5; 14 та ін.], вона трактується як стійка система ставлень у професійній діяльності, що утворює професійний менталітет фахівця і визначає його загальні та конкретні професійні позиції. Незважаючи на достатню актуальність та пропрацьованість даного питання, ґрунтовний аналіз наявних досліджень виявив неоднотайність та суперечливість позицій авторів у трактуванні як самого поняття «професійна позиція», так і виділенні її основних компонентів, структури і специфіки прояву на різних етапах становлення фахівця, в тому числі і на етапі професійного навчання у ЗВО.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Проаналізувати особливості особистісно-професійного становлення майбутніх студентів-психологів під час навчання у ЗВО на визначити роль та значення у цьому процесі їх професійної позиції.

Виклад основного матеріалу. Здобуття вищої освіти прийнято розглядати як один з етапів професійного становлення особистості, який, своєю чергою, є складним багаторівневим процесом, окремі аспекти якого конкретизовані в різних поняттях: професіоналізація, професійна соціалізація, професійний розвиток, професійне навчання, професійний шлях тощо. Так професіоналізація, будучи синонімом поняття «професійна соціалізація», підкреслює роль соціальних регуляторів в ході професійного становлення. Натомість поняття «професійний розвиток» і «професійне навчання» застосовуються для характеристики змін, які відбуваються з індивідом під час його професіоналізації. При цьому перше

поняття описує становлення професійних здібностей і мотивів, а друге – професійного досвіду майбутнього фахівця. Водночас, особистісний сенс процесів професійного становлення, їхню керованість з боку самої людини і включеність в контекст реального життя, підкреслює поняття «професійний шлях особистості». Однак найбільш інтегральним та комплексним поняттям, що охоплює і поєднує всі аспекти даного процесу, на думку більшості сучасних авторів, є поняття «професійне становлення», яке описує увесь процес розвитку особистості, починаючи із вибору професії та отримання фахової освіти та супроводжуючи продуктивне виконання нею професійної діяльності впродовж усього життя.

Навчання у ЗВО – один із етапів професійного становлення особистості, на якому відбувається не лише знайомство студентів зі специфікою обраної професії, набуття базових професійних навичок та умінь, але і формується ціннісно-мотиваційне ставлення до майбутньої фахової діяльності. Іншими словами, під час навчання у закладі вищої освіти у студентів формуються ключові компоненти, які необхідні для становлення та розвитку особистості майбутнього фахівця. Тут також закладаються особисті контакти та зв'язки, які формують «початковий соціальний капітал», що уможливорює оптимальне входження до професійної спільноти [5]. Нині більшість науковців підтримують думку про те, що саме у стінах навчального закладу закладаються фундаментальні основи, які в подальшому визначають стійкість та непорушність професійної позиції фахівця, які дають йому можливість протистояти усім складним викликам та труднощам професійної діяльності, а відтак зміст та специфіка професійної підготовки нині мають бути в центрі особливої уваги науковців.

В системі наук про людину психологія посідає унікальне місце, і це пов'язано насамперед з тим, що саме в ній зливається об'єкт і суб'єкт пізнання. З одного боку, це робить її неповторною та значимою, а з іншого – складною для вивчення та розуміння. Власне такі особливості предмета психологічної науки визначають специфіку психологічної освіти: по-перше, життєві уявлення про психічні явища накладають відбиток на формування професійної самосвідомості і особливості професійної мотивації майбутнього фахівця. По-друге, психологічна освіта уреальнює можливість випробувати на собі психологічні теорії та концепції, що спричинює особистісну та емоційну включеність студентів у цей процес. По-третє,

психологічні знання є поліфонічними, тому студенти-психологи повинні не тільки переробляти спеціальну інформацію, а й виробляти критичне ставлення до неї [2; 10]. Звісно, означені особливості відображаються не лише на професійній підготовці фахівця, але і на його подальшому професійному становленні.

Як було попередньо зауважено, сьогодні в освіті особливе місце займає компетентнісний підхід. Відповідно до його вихідних положень, традиційну «кваліфікацію» фахівця, як функціональну відповідність між вимогами професії та цілями освіти, що визначаються стандартним набором знань, умінь і навичок, має змінити «компетенція», яка засвідчує рівень розвитку у студентів системно організованих інтелектуальних, комунікативних, та моральних начал, що дозволяють успішно організовувати діяльність в широкому соціальному, економічному та культурному контекстах, це перманентна готовність до самовдосконалення і саморозвитку, вміння аналізувати ситуацію і знаходити оптимальні варіанти вирішення актуальних проблем, здатність швидко орієнтуватися в мінливих умовах та адаптуватися до них тощо [1; 3; 11].

Оскільки компетентнісний підхід безпосередньо пов'язаний з ідеєю всебічної підготовки та виховання індивіда не лише як фахівця, професіонала своєї справи, а й як цілісної особистості, він є гуманістичний у своїй основі. Відтак, мовиться не лише про формування у студентів системи знань, умінь і навичок, а також про розвиток їхнього кругозору, здатності до прийняття індивідуальних креативних рішень, до самонавчання і самоосвіти, а також до формування гуманістичних цінностей [7; 9; 12], що, власне, і становить основу професійної позиції.

Особливості підготовки фахівців у сфері психології яскраво окреслені двома взаємопов'язаними аспектами, які чинять суттєвий вплив на подальшу життєздатність і конкурентоспроможність їхньої професійної діяльності. Перший аспект, насамперед, пов'язаний з засвоєнням комплексу психологічних дисциплін та формуванням наукової позиції майбутнього психолога. Другий – стосується формування особистості, її морального і духовного образу, в основі якого лежить прийняття і глибина розуміння етичних норм і принципів. Це зумовлено унікальністю та своєрідністю об'єкта психологічного впливу, а також специфікою прийомів, що уможливають глибоке проникнення у внутрішній світ людини, на яку він спрямований. Саме психолог максимально тісно стикається

з неповторною душевною організацією, цілісними проявами психіки людини. Така зорієнтованість у професійній діяльності на цінність людини як унікальної неповторної особистості, своєю чергою, загострює самоприйняття психолога, його можливостей і його особистих проблем як певного психологічного впливу на оточуючих, в основі якого знаходиться переживання почуття професійного обов'язку та відповідальності за свої професійні дії [12; 14]. Відтак, ігнорування питань етики при підготовці майбутніх фахівців може згодом негативно позначитися не лише на якості наданих послуг, а й на психічному комфорті їхніх майбутніх клієнтів. Правильно сформована етична та морально-духовна орієнтація допомагає психологу окреслити власну професійну і особисту позицію безпосередньо в діяльності, усвідомити міру відповідальності за результати своєї роботи не тільки перед клієнтом, але і перед собою, а головне – усвідомити межі своїх можливостей. Загалом, етичні принципи закладають основу для формування довіри психолога з боку клієнта, без якої важко, а, почасти, неможливо надати кваліфіковану психологічну допомогу.

Зрозуміло, що професійне становлення та розвиток, в результаті якого формується професійна позиція, не є сталим, простим процесом, він характеризується нерівномірністю та динамічністю і, звісно, має свої психологічні особливості. Насамперед, мовиться про початковий етап навчання у ЗВО, коли молода людина лише знайомиться із своєю майбутньою професією та формує про неї певне уявлення. В цей час майже кожен студент переживає зміну т. з. латентних і кризових періодів, коли, зіштовхуючись із реаліями навчання та перших професійних проб, він переживає внутрішню трансформацію і вчиться приймати труднощі і виклики професій усвідомлено та відповідально. Іноді, професійне становлення може і не відбутися – при рівних умовах, створюваних закладом вищої освіти, у студентів формуються різні типи професійної позиції, частина студентів по завершенню навчання планують працювати за фахом, інші вважають за краще обрати інші професії, які не пов'язані зі спеціальністю психолога. Це засвідчує, що професійне становлення має індивідуальний характер розвитку, зумовлюється особистісними особливостями, зокрема відповідністю вимогам професії, мотивацією навчально-професійної діяльності, цінностями та смислами, що реалізуються у професії.

Безумовно, професійна позиція психолога окреслена певними вимогами. Так, першим кроком у формуванні себе як професіонала, є само-

прийняття та усвідомлення власного «Я», що визначає професійну придатність, професійне довголіття психолога та є необхідною умовою об'єктивного ставлення до своїх професійних компетенцій та можливостей [9; 13; 14].

Водночас, діяльність психолога передбачає домінування гуманістичної орієнтації і чіткої виразності пізнавальних інтересів до внутрішнього світу людини. При цьому необхідною особистісною якістю такого фахівця є також прагнення надавати допомогу людям будь-якого віку, статі, соціального стану тощо та при цьому вміти зберігати деяку дистанцію, щоб уникати синдрому емоційного вигорання і комунікативного перенавантаження.

Здатність до професійного розвитку та самоосвіти – це ще одна вимога, яка є необхідною складовою професійної позиції психолога. Адже для того, щоб розв'язувати складні професійні задачі недостатньо просто володіти набором певних психологічних інструментів та прийомів, орієнтуватися у теоретичних підходах та напрямках. Потрібно вміти самому продукувати нове психологічне знання, а для цього необхідно постійно знаходитися у стані наукового пошуку, вчитися та розвиватися і як особистість, і як професіонал. Відтак, очевидним є те, що професійна позиція психолога охоплює як особистість самої людини, так і її професійний підхід, тому професійна позиція, як особистісне утворення, має індивідуальну забарвленість, конкретизовану в її взаємопов'язаних компонентах:

1. Ставлення до людей у професії, яке перебуває в континуумі негуманний – гуманний і зумовлене цінностями та смислами особистості. Гуманне ставлення передбачає, що основу професійних цінностей мають становити гуманістичні цінності. Насамперед, це людина як міра всіх речей. Включає доброзичливість, любов до людей, емпатійність, відкритість, етичність, толерантність тощо.

2. Ставлення до майбутньої професійної діяльності, яке відображає способи освоєння та реалізації професійної діяльності і може мати адаптивно-пасивний характер, коли для оволодіння професійною діяльністю використовуються напрацьовані алгоритми рішень, або творчий, ініціативний, де присутні пошук нестандартних шляхів вирішення, формування індивідуального стилю діяльності, гнучкість, активність, креативність, ініціатива, інтелектуальність у освоєнні професійної діяльності.

3. Самоставлення як до майбутнього психолога: неприйняття чи прийняття себе, знання своїх сильних, слабких сторін, усвідомлення меж своєї компетентності, прагнення самопорозуміння.

Отож, зважаючи на все вищезначене, професійна позиція студента-психолога постає як стійка система його ставлень до різних аспектів майбутньої професійної діяльності, визначає професійні плани та наміри, напрями діяльності, а також професійний світогляд майбутнього фахівця. Тому основними складовими професійної позиції, на нашу думку, мають бути: самоставлення особистості, ставлення до людей у професії, ставлення до майбутньої професійної діяльності.

Період навчання у ЗВО – один з найбільш динамічних та важливих періодів професійно-особистісного становлення і розвитку майбутнього фахівця, адже саме в цей час відбувається не лише ознайомлення зі специфікою обраної професії, набуття базових професійних навичок та умінь, тобто первинне її освоєння, а й формується ціннісно-мотиваційне ставлення до майбутньої професійної діяльності, визначається його життєва та світоглядна позиція, окреслюються індивідуальні способи дії, поведінки та спілкування. Іншими словами, на етапі навчання формуються ключові елементи, які необхідні для становлення суб'єкта професійної діяльності, у тому числі його професійної позиції.

Список літератури:

1. Айзенбарт М.Я. Сутність понять «компетентність» і «компетенція» в сучасній науковій парадигмі. *Молодь і ринок*. 2017. № 3. С. 88–92.
2. Балл Г.А. Психология в радиогуманистической перспективе: Избранные работы. К. : Основа, 2006. 408 с.
3. Винничук Р. О. Компетентнісний підхід до розвитку навичок сучасного викладача ЗВО. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. Т. 2. № 69. С. 52–56.
4. Капська А.Й., Долинська Л.В. Концептуальні підходи до проблеми підготовки фахівців спеціальності «Соціальна робота та практична психологія» *Психологія*. Зб. наук. праць. Вип. 15. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2002. С. 267–275.
5. Кокун О.М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця: Монографія. К. : ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2012. 200 с.
6. Машталір М., Шаюк О. Професійно-особистісний розвиток студентів-психологів у процесі навчання у вуз. *Інновації в освіті: перспективи розвитку* : матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції (20 травня 2021 р.). Тернопіль, 2021. С. 275–277.

7. Надвична Т. Л. Оцінка та контроль професійної підготовки компетентного фахівця у ЗВО: психодіагностичний вимір. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Психологія*. 2021. Випуск 3. С. 82–88.
8. Найперспективніша професія майбутнього. 2019. Портал «Освіта нова». URL: <https://osvitanova.com.ua/posts/3052-51-naiperspektivnisha-profesiia>
9. Пальм Г.А. Гуманітарна парадигма у психології та проблеми підготовки практичних психологів. *Вісник Дніпропетр. ун-ту. Педагогіка і психологія*. 2000. Вип. 6. С. 7–12.
10. Панок В.Г. Концептуальні підходи до формування особистості практикуючого психолога. *Практична психологія та соціальна робота*. 1998. № 4. С. 3–5.
11. Сукаленко Т.М., Позднякова О.О. Компетентність і компетенція – ключові поняття компетентного підходу в сучасній освіті. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія «Філологічні науки»*. 2018. № 46. С. 164–168.
12. Фурман А. А. Ціннісно-орієнтаційні чинники особистісного розвитку майбутніх психологів. *Психологія і суспільство*. 2009. № 3. С. 148–158.
13. Шаюк О.Я. Професійна толерантність студентів-гуманітаріїв: сутність, структура, особливості формування. *Психологія і суспільство*. 2020. № 1. С. 78–90.
14. Яценко Т.С. Методология глубинно-коррекционной подготовки психолога. Днепропетровск : Инновация, 2015. 396 с.

Nadvynychna T.L., Shaiyk O.Ya. FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF THE PROFESSIONAL AND PERSONAL POTENTIAL OF PSYCHOLOGIST STUDENTS DURING EDUCATION AT A HIGH SCHOOL

The article deals with the issues related to the specifics of the professional training of psychology students, their professional and personal development during their studies at the vocational school; the relevance of the mentioned questions within the framework of the competence approach in education, which is directly related to the idea of comprehensive training and education of an individual not only as a specialist, a professional in his field, but also enables his realization as a personality, a subject of activity and individuality, and provides him development of personally demanded professional mobility, lays the foundation of competitiveness; in the context of the problem, the authors specified the conceptual and categorical dimension of the study of the professional formation of an individual, in the aspect of interpretation of the concepts "professionalization", "professional socialization", "professional development", "professional training" and "professional path of an individual" it is shown that the process of professional formation is a complex and multi-level, but at the same time progressive and step-by-step process of personality transformation, which is accompanied by the formation and development of stable qualities and properties based on mastering professional knowledge, abilities and skills through its self-actualization and self-realization in professional activity; due to the specificity of the psychologist's professional activity, the special importance of the of personal development for students – future specialists in the field of psychology, in particular the formation of their professional position, as an integral personal characteristic of a professional, is shown; it is stated that the professional position of a student-psychologist appears as a stable system of his attitudes to various aspects of future professional activity, it determines professional plans and intentions, directions of activity, as well as the professional worldview of a future specialist in the field of psychology; the peculiarities of the development of this position among students are argued by the specificity of the content of their professional activity, self-attitude, attitude towards people in the profession, attitude towards future professional activity in the field of psychology.

Key words: *personality, professional training, professional development, competence approach, professional and personal potential, professional position.*